

ANA DUMITRAN

Biserica de lemn din Hăpria

Aceste rânduri nu se vor a fi ceea ce în mod obișnuit se numește o contribuție științifică. Încercând să rememoreze ultimele clipe de existență ale unui monument a cărui inestimabilă semnificație a fost descoperită abia când a fost prea târziu chiar și pentru regrete, ele au izvorât dintr-un sentiment de dureroasă neputință de a mai putea privi, măcar o dată, maiestuoasa ruină îngenuncheată de vremi și de nepăsarea celor care, altădată, i-au călcat pragul cu pioșenie, convinși că prin ea se deschidea drumul spre viața veșnică.

Fig. 1. Biserica de lemn din Hăpria;
fotografie anterioară cu câteva săptămâni momentului demolării.

Iremediabil condamnată, fiind dezafectată cultului de mai bine de o jumătate de veac, neprotejată nici măcar prin iluzoria înscriere pe lista monumentelor istorice, ajunsă cu timpul un adevărat depozit de gunoaie, în care și-au găsit locul de-a valma vechi obiecte de cult, proprii sau provenite din biserica învecinată, proscrise prin înzestrarea cu altele noi, biblioteca parohiei – ale cărei cărți, plouate în nenumărate rânduri după distrugerea acoperișului, au refăcut invers procesul tehnologic, devenind adevărate plăci de fibre lemnoase, biserica a fost demolată în vara anului 2006, rămânând însă în picioare, pentru o vreme, scheletul turnului-clopotniță și absida de zid.

Fig. 2. Gradul de degradare a bolții.

La data demolării, se puteau citi în literatura de specialitate doar șapte rânduri dedicate special acestei biserici¹. Nici astăzi ele nu sunt mai multe. Mă voi rezuma aici la compararea lor cu

¹ Ioana Cristache-Panaït, *Biserici de lemn, monumente istorice din Episcopia Alba Iuliei, mărturii de continuitate și creație românească*, Alba Iulia, 1987, p. 60.

ceea ce se mai putea vedea în 2006 și cu consemnarea a ceea ce demolarea a scos la iveală, repet: fără a avea pretenția redactării unui text științific. O cercetare aprofundată a monumentului este în curs de desfășurare și, la momentul oportun, ea va fi publicată sub numele întregului colectiv implicat în acest efort recuperator.

Fig. 3. Turnul-clopotniță și corpul navei aproape prăbușit pe latura de vest.

Fig. 4. Inscricțiunea încastreată în zidul altarului, cu mențiunea anului construirii.

Fig. 5. Imagine din altar.

Știam deci, din cercetarea anterioară, că edificiul de lemn dedicat Sfintei Treimi era o construcție înălțată anterior conscripției generalului Buccow, care a atribuit-o celor 48 de familii ortodoxe. Extins spre est, prin adăugarea în 1852 a unei abside din cărămidă cu blocuri de piatră intercalate, dintre care unul, prin inscripția "Ani D. HC 1852" (**fig. 4**), rememorează și astăzi momentul ctitoririi, lăcașul avea pereții scunzi, de abia 1,70 m, boltă semicilindrică și o clopotniță de lemn adosată corpului navei pe latura de vest. Singura podoabă picturală semnalată o constituia friza Apostolilor, cu icoanele-molenii și crucea Răstignirii, semnate de Nicolae Zugravul (**fig. 6**) și atribuite sfârșitului de secol XVIII². Lipsa oricărui comentariu lăsa impresia că în discuție se afla un monument anost, care nu mai avea de dezvăluit niciun secret și, în consecință, nu mai avea prin ce să stârnească vreo atenție.

Fig. 6. Spatele icoanelor-molenii, cu semnătura zugravului.

² *Ibidem.*

În vara anului 2006, aproape ruinată, cu acoperișul coborât pe latura de vest de abia te mai puteai strecura pe sub el pentru a avea acces la ușa de intrare, cu bolta pornită să se prăbușească și o mulțime de cuie ruginite ieșind din șindrila transformată pe alocuri în pulbere, biserica devenise un adevărat pericol, în special pentru copiii care își însoțeau părinții la liturghia oficiată în lăcașul din proximitate și care cu siguranță "evadau", tentați să exploreze bătrâna construcție ce se încăpățâna să-și păstreze demnitatea, în ciuda corpului tot mai șubred și mai neputincios. O asemenea realitate a impus măsura drastică a demolării, după o prealabilă și ultimă vizită a unui grup de specialiști, chemați de la Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia pentru selectarea și recuperarea a ce mai putea fi salvat din mormanul de gunoi care se adunase înăuntru.

Fig. 7. Imagine de ansamblu a tâmplei, cu surprinderea gradului de degradare a picturii de pe boltă.

Cu acel prilej s-a putut constata că crucea Răstignirii nu mai era la locul ei. Desprinsă pentru a fi transportată la Muzeul alba-iulian, friza Apostolilor a scos la iveală, dedesubtul scândurilor

vopsite în albastru, un alt rest din podoaba tâmplei, cele 13 figuri așezate de artist pe o bancă sub arcade “recuperându-și” astfel partea inferioară a trupurilor (**fig. 8**). Mutilarea trebuie să se fi produs cel mai probabil în momentul extinderii navei spre est, prin adăugarea absidei de zid, cu același prilej fiind, aproape sigur, lărgite și deschiderile ferestrelor navei, gestul sacrificând alte chipuri de sfinți, în eventualitatea că biserica a avut și pictură parietală.

Fig. 8. Detaliu cu suprapunerea celor două scânduri pe care a fost zugrăvită friza Apostolilor.

O asemenea realitate este mai mult ca sigură, căci lucrările de defecare au scos la iveală, în pronaos, o amplă scenă cu reprezentările Sfântului Gheorghe ucigând balaurul și ale Sfinților împărați Constantin și Elena, separate de un brâu ornamental în mijlocul căruia a apărut semnătura unui alt artist: Gheorghe Zugravul (**fig. 10**). Restul de frescă era brăzdat de șanturi ce trebuiau să asigure o aderență a stratului de tencuială cu care a fost acoperită în interior biserica, poate cu aceeași ocazie a redimensionării din 1852.

Alte chipuri sfinte au mai zâmbit (**fig. 11-13**), pentru câteva minute, pe diverse scânduri desprinse de pe registrul de naștere

a bolții, mai înainte ca grămada de lemne adunată să fie aprinsă și focul să le distrugă pentru totdeauna.

Fig. 9-10. Gheorghe Zugravul, fragmente (*Sf. Gheorghe* și fata de împărat) din scena uciderii balaurului, cu semnătura zugravului pe banda decorativă, în partea superioară.

Fig. 11-13. Fragmente din pictura de pe registrul de naștere a bolții.

Fig. 15-20. Nicolae Zugravul, friza Apostolilor.

Apostolii Filip, Iacov și Simon

Apostolii Luca, Ioan și Petru

Icoanele molenii,
cu reprezentările
Maicii Domnului și a
Evangelistului Ioan.

Apostolii Pavel, Matei și Marcu

Apostolii Andrei, Bartolomeu și Toma.

Deși nu s-a exprimat explicit, Ioana Cristache-Panait trebuie să fi văzut în Nicolae Zugravul, autorul moleniilor de la Hăpria, pe cel mai tânăr dintre fiii lui Iacov Zugravul din Rășinari, întemeietorul școlii de pictură de la Feisa. Semnătura simplă, fără adaosurile legate de reședință sau de calitatea sacerdotală, pe care Nicolae și-a asumat-o cel mai târziu la 1769, de când datează cea mai veche operă a sa semnată și datată³, precum și asemănarea izbitoare a ansamblului păstrat la Hăpria cu reprezentarea

³ Pentru o prezentare de ansamblu a activității sale vezi Ana Dumitran, Elena-Daniela Cucui, catalogul expoziției *Zugravii de la Feisa*, Alba Iulia, 2008, p. 28.

similară din biserica de la Pianu de Sus, datată 1761, atribuită unchiului său, Stan Zugravul⁴, dar care mult mai probabil aparține tatălui, Iacov Zugravul, mă fac să bănuiesc o datare mai timpurie decât "sfârșitul secolului al XVIII-lea" a prezenței lui Nicolae la Hăpria, anterioară momentului în care stilul său a căpătat individualitatea specifică și a celui în care a fost hirotonit preot. Mai veche, deci, de anul 1769, friza de la Hăpria se apropie mai degrabă de mijlocul, decât de sfârșitul secolului al XVIII-lea.

Fig. 14. Nicolae Zugravul, *Iisus învățător*.

Tot atunci sau în anii imediat ulterioari poate fi datată și prezența fratelui său Gheorghe și completarea pe care acesta a adus-o ansamblului mural de la Hăpria, căci cu siguranță el este acel Gheorghe Zugravul care a semnat scenele din pronaos, dezvelite în 2006. Fragmentare, celelalte chipuri ieșite la iveală nu au fost suficiente pentru a mai putea stabili cu certitudine care dintre cei doi fii ai maestrului de la Feisa a ostenit la zugrăvirea bolții.

⁴ Ioana Cristache-Panait, *op. cit.*, p. 107.

*

O zi mohorâtă de septembrie, cu cerul parcă gata să se prăbușească și el. Așa a fost ziua în care, acum doi ani, biserica de lemn din Hăpria a intrat definitiv în istorie. Nu știam atunci că în aparență atât de modestul monument fusese cândva înfrumusețat de doi dintre cei mai mari artiști ai timpului. Cu excepția frizei Apostolilor, nimic nu mai amintea de splendoarea sa de odinioară, ascunsă privirilor de straturile de tencuială sau splălată

Fig. 21. Imagine după decaparea acoperișului absidei altarului.

generos de intemperii care și-au făcut loc prin găurile tot mai largi ale acoperișului. Condamnată la dispariție datorită stării avansate de degradare, nu s-a putut salva din ea mai mult decât s-a recuperat în vara anului 2006. Dar lăcașul din care s-au înălțat spre cer atâtea rugăciuni merita și un alt fel de rămas bun. Personal, mi-l iau acum, prin aceste rânduri, pe care le consider o ultimă închinăciune în fața siluetei sale imaginare.

Fig. 22. Decaparea acoperișului navei.

Fig. 24. Scheletul clopotniței, cu sistemul de adosare la peretele vestic.

The Wooden Church from Hăpria*-abstract-*

Condemned to ruin, as it had not been used for sermons for over half a century, the wooden church from Hăpria (Alba County) was demolished in the summer of 2006. The edifice was dedicated to the Holy Trinity and had been built before 1761. After this year it was taken by the Orthodox community, while the Uniates (Greek-Catholics) would have to build another church for themselves.

The edifice was extended towards the East through another apse, added in 1852 and made of bricks and stone blocks entwined. One of these blocks marks the moment of fundament, through the inscription "Ani D. HC 1852" (**fig. 4**). The church had low walls (1.70 m) semi-cylindrical vault and a wooden steeple leaned against the nave on the western side.

The church's only pictorial art, mentioned by specialized books, is the Apostles' frieze with its prayer-icons and the Crucifixion, created by Nicholas the Painter (**fig. 6**) and dated 18th century by Ioana Christache Panait. As the frieze was being detached in order to be transported to Alba-Iulia, another important part of the iconostasis was revealed: the 13 figures placed by the artist on benches regained their lower body parts (**fig. 8**). The mutilation might have taken place during the extension of the apse towards east. During the process, it is highly possible that the openings of the nave's windows were enlarged; this might have sacrificed other saints' faces, provided the church has had parietal art.

This hypothesis is highly possible as the process of closing the church has revealed an impressive scene of St. George killing the dragon and the faces of St. Constantine and Helena, separated by a ornamental cornice marked with another artist's signature: George the Painter. All these scenes were discovered in the pronaos (**fig. 10**). The rest of the fresco was full of small furrows designated to ensure a higher adherence of the plaster layer inside the church (probably there since 1852).

Nicholas the Painter, the creator of the prayer-icons was the youngest son of Jacob from Rășinari, the founder of the painting school from Feisa. George the Painter, the creator of the scenes from the pronaos is Nicholas's elder brother.

The vault of the church offers us fragmentary faces and scenes, but the pictures are vague and we cannot determine which of the two brothers toiled to create them.